

Djelovanje Ante Kuzmanića i *Zora dalmatinska*

Sažetak

Sveopći položaj hrvatskih zemalja na samoj polovici 19. stoljeća bio je iznimno otežan. Prisutnost elemenata koji su proizašli iz Metternichova sustava još je više pospješila razjedinjenost koja se pokušavala dokinuti, između ostalog, razvojem kulture i jezika u okvirima preporodnog razdoblja. U tom se kontekstu javlja hrvatski publicist Ante Kuzmanić kao pokretač prvoga časopisa na hrvatskom jeziku u Dalmaciji – *Zore dalmatinske*. S tim u vezi ovaj rad proučava oscilacije političke scene u razdoblju neposredno prije pokretanja časopisa, kako bi se lakše shvatile ekonomske i kulturne promjene koje su kao takve imale izravan utjecaj na *Zoru*. Nadalje, u tekstu se daje pažnja pitanju jezika, odnosno faktoru koji je u temelju odmaknuo razmišljanja preporoditelja kontinentalne Hrvatske i Dalmacije, a isto tako bio ključan lajtmotiv časopisa. Osim pitanja jezika, *Zora* je preko svojih tekstova plasirala razne ideje koje su se ticale ujedinjenja hrvatskih zemalja, što je neminovno utjecalo na integraciju hrvatske nacije. Kako bi se takvo razmišljanje potvrdilo, u radu je korišten integracijski model češkog povjesničara Miroslava Hrocha, preko kojega je interpretirano značenje *Zore dalmatinske*.

Ključne riječi

Ante Kuzmanić, *Zora dalmatinska*, integracija, nacija, Miroslav Hroch

Prostor Dalmacije je, kao posljedica Napoleonova poraza, bio podvrgnut austrijskoj upravi te je 1814. podijeljen na četiri okruga, tj. okružna kapetanata (*capitanati circolari*) koji su imali sjedišta u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru (od 1816. do 1818. postojao je i Makarski okrug koji je potom pripojen Splitskom okrugu).¹ Dakle, takva je situacija, u okvirima razdoblja koje se

¹ Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji. Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 16; Marko Trogrlić

može shvatiti kao pretpreporodno, omogućila Zadru da se izdigne na razinu urbanog društveno-kulturnog središta, odnosno da predstavlja ishodišnu preporodnu točku u Dalmaciji.² S time u vezi ističe se djelovanje Ante Kuzmanića (1807.-1879.), hrvatskog publicista, koji je pokretanjem prvog časopisa na hrvatskom jeziku u Dalmaciji, *Zore dalmatinske*, označio prekretnicu u hrvatskom narodnom preporodu. U tom je kontekstu važno spomenuti i utjecaj koji je časopis imao na integraciju hrvatske nacije podržavanjem ideje ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom.

Iako je Dalmacija razdoblje od prve polovice 19. stoljeća provela pod austrijskom upravom, ne znači da su odmah poništene posljedice povijesnih podjela tog prostora; u obzir se treba uzeti kako se još uvijek osjetio dugogodišnji utjecaj Mletačke ili pak Dubrovačke Republike. Tako je talijanski jezik bio u upotrebi uprave, školstva i sudstva, dok je njemački korišten za korespondenciju s vlastima u Beču, a hrvatski je uglavnom koristio puk koji nije poznavao dva gore navedena jezika.³ Nadalje, Napoleonski su ratovi iscrpili habsburšku blagajnu (1811. je *de facto* proglašen državni bankrot), što je kao posljedicu imalo slaba ulaganja i spor razvoj Dalmacije u gospodarskom smislu. Bečka je vlast dalmatinsko tržište promatrala kao priliku za iskorištavanje u svoju korist, koristeći ga u svrhu plasiranja svojih proizvoda.⁴ S druge strane, komplicirani posjednički odnosi (kolonat i različiti tipovi kmetstva) te izostanak ustavnih sloboda koje bi potakle modernizaciju izravno su pospješili trajnu stagnaciju Dalmacije, čija je populacija u prvoj polovici 19. stoljeća porasla za preko 100.000 stanovnika.⁵ Dakle, bečka vlast osim inicijalnih ustavnih promjena nije učinila skoro nikakve korake koji bi potaknuli razvoj pokrajine kao takve ili koji bi povezali taj prostor s drugim dijelovima države te iz toga proizlazi činjenica da je Dalmacija bila jedan od najsiromašnijih predjela Habsburške Monarhije.⁶ Takva situacija nije pogodovala stvaranju nekakvog pokreta koji bi kao izravnu posljedicu imao osamostaljenje u okviru jezika ili pak ubrzano nacionalno osviještenje. Ipak, upravna urbana središta poput Zadra postaju miljei razvoja intelektualnih elita među kojima se pokreću bitni kulturni projekti. Već između 1806. i 1810. upravo u Zadru izlaze dvojezične novine *Il Regio Dalmata – Kraglski Dalmatin*, prve na hrvatskom jeziku, koje su bile čitane u užim intelektualnim krugovima. Kao upravno (namjesničko) središte, Zadar je imao priliku dalje razvijati građanske strukture te bilježi znatan porast stanovništva.⁷

i Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću* (Zagreb: Leykam International, 2015), 30.

² Jaroslav Šidak, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret* (Zagreb: Školska knjiga, 1990), 93; Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*, 20; Stjepan Obad, „Dalmacija za vrijeme izlaženja *Zore dalmatinske*,“ u *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović (Zadar: Matica Hrvatska, 1995), 32.

³ Obad, „Dalmacija,“ 33.

⁴ Šidak, *Hrvatski narodni preporod*, 94.

⁵ Trogrlić i Šetić, *Dalmacija*, 34-35.

⁶ Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*, 17.

⁷ Vidi: Šime Peričić, *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti* (Zagreb-Zadar: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, 1999); Šime Peričić

Razdoblje neposredno prije samog pokretanja *Zore dalmatinske* pruža izuzetno važan kontekst kada se govori o razumijevanju okolnosti koje su neminovno utjecale na stvaranje ideje o pokretanju novina karaktera kakvoga je bila *Zora*. Naime, početak tridesetih godina 19. stoljeća obilježen je raznim revolucijama (Srpanjska revolucija u Francuskoj, revolucije ili nemiri u Belgiji tj. Ujedinjenom Kraljevstvu Nizozemske, Poljskoj, Švicarskoj te talijanskim zemljama) koje su imale odjeka i u Dalmaciji. Razvoj koji je revoluciju sa svih strana vodio sve bliže Habsburškoj Monarhiji samo je pospješio politiku očuvanja „Metternichova sustava“ koji je nastao u postnapoleonovskoj odnosno kongresnoj Europi, što je u konkretnom smislu značilo potrebu za povećanjem vojnih postrojbi koje bi tako onemogućile razbuktavanje revolucije na tom području. Povjesničar i germanist Ivan Pederin u svojim radovima o dalmatinskoj povijesti navodi kako je bilo potrebno izgraditi mrežu pošta i priobalnu cestu koje bi poboljšale komunikaciju između pojedinih dijelova Dalmacije. Takav je poduhvat iziskivao poveliku svotu novca, pa zaključuje kako su se ta sredstva mogla prikupiti jedino „liberalizacijom prometa knjiga i novina“.⁸ Međutim, liberalizacija je u to vrijeme u suštinskom smislu, ponovno slijedeći Metternichovo shvaćanje konstelacije i reakcije na nju, obilježila odnos bečkog središta prema Dalmaciji: lokalni su se narodni pokreti u svojim zametcima nastojali podržati jer ih se pokušavalo okrenuti jednog protiv drugoga, ali i zbog straha od moguće revolucije i talijanskog *Risorgimenta*, koji bi se, vjerovalo se, odrazio na politički aktivne dalmatinske Talijane u državnim strukturama. Zbog toga je Metternich caru Franji I. i predlagao Kraljevinu Dalmaciju-Iliriju kao veću cjelinu koja, međutim, nikad nije realizirana.⁹ No niz drugih odredbi omogućio je postupni razvoj društvenog i kulturno-intelektualnog života kao i umrežavanje hrvatske elite. Od 1826. dozvoljeni su plesovi subotom u Casinu, ključnom mjestu gradskog života. Grof Wenzel Alois Vetter von Lilienberg (1770.-1840.) kao namjesnik je, oslanjajući se na podršku cara Franje I., pokušao provesti različite modernizacijske reforme. Osim bitnih gospodarskih mjera (dovršavanje ceste, utemeljenje fondova, poštanskih veza, itd.), Lilienberg se, kako pokazuju povjesničari Marko Trogrlić i Konrad Clewing, istaknuo i kao pokretač kulturnog života Zadra i Dalmacije.¹⁰ Tako je pokrenuo list *Gazzetta di Zara* (1832.), koji je služio za oglašavanje i reklamiranje, pod njegovim se vodstvom provela inicijativa uređenja muzeja i arhiva, kojoj je cilj bio okupljanje intelektualaca, a kada se govori o već navedenom problemu gospodarstva u Dalmaciji, bečke su vlasti također krenule postupno s poticajima i unapređenjem poljodjelstva.¹¹ Potonje je tako

i Marija Stagličić, Antun Travirka, Zvezdana Rados, Glorija Rabac-Čondrić, *Zadar za austrijske uprave* (Zadar: Matica hrvatska, 2011).

⁸ Ivan Pederin, „Pokretanje *Zore dalmatinske* u raspravama austrijske cenzure,“ u *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović (Zadar: Matica Hrvatska, 1995), 39.

⁹ Alan Warwick Palmer, *Metternich* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1972), 159.

¹⁰ Marko Trogrlić i Konrad Clewing, *Dalmacija – neizbrušeni dijamant* (Zagreb-Split: Leykam International, 2015), 23.

¹¹ Pederin, „Pokretanje *Zore dalmatinske*,“ 40.

potaknulo osnivanje časopisa koji bi za zadaću imao poduku seljaka, odnosno skupljanje materije koja bi se ticala veterinarskih i poljoprivrednih savjeta ili pak naputaka o odgoju djece. To je okvir unutar kojega nastaje *Zora*, kao časopis koji je objedinio razne vrste priloga, među kojima – naravno – i onaj književni. Još se mogu spomenuti i putovanja Ljudevita Gaja i Ivana Mažuranića u Dalmaciju 1841. godine, koja su zasigurno inspirirala neke pojedince prema ilirskom preporodnom djelovanju, ali se može zaključiti kako nisu izravno utjecala na Antu Kuzmanića i pokretanje *Zore*.¹²

Ante Kuzmanić, rođeni Splitsanin, velik period svog života proveo je u Zadru te samim time i jasno utjecao na tamošnji jezično-kulturni krug, koji se odupirao talijanizaciji i germanizaciji. Svoje je obrazovanje stekao u zadarskom liceju, a nastavio u Beču kao student medicine, gdje je postao „magistrom vidarstva i primaljstva“, ali je spram toga zbog nedostatka hrvatske medicinske terminologije sam proučavao jezike, poglavito hrvatski, te se nastavio kretati zadarskim intelektualnim krugom.¹³ Godine 1842. povezao se s braćom Battara, koji su držali tiskarsku kuću u Zadru, te je dogovorio pokretanje tjednika. Takva je inicijativa zahtijevala odobrenje vlasti. Tadašnji direktor zadarske policije, August Martinez, taj je zahtjev odobrio, ali je naglasio kako će preveliki entuzijazam oko materinskog jezika dovesti do sankcija i kazni.¹⁴ Martinez je, naime, nadovezujući se na ranije uspostavljenu politiku namjesnika von Lilienberga koji je poticao učenje njemačkog jezika u Dalmaciji nauštrb talijanskog, shvaćao nužnost usavršavanja hrvatskog jezika za nastavne i školske potrebe – također i kao sredstva suzbijanja talijanske (kulturne) politike.¹⁵ Prvi je broj tjednika izašao 1. siječnja 1844. godine, sadržavajući razne rubrike, kao što su književnost, prijevodi sa stranih jezika, povijest, geografija, poljodjelstvo i sl. te sekcije posvećene obrazovanju puka (mladih). Na taj se način izravno uklopio u vrstu časopisa kakav je bečka vlast zamišljala. Kao tjednik povezivao je širi krug suradnika iz Dalmacije i kontinentalne Hrvatske, od etabliranih pjesnika i književnika do popularnih pisaca amatera, pa su se tako susretali primjerice Petar Preradović, Medo Pucić, Matija Ban, Pjerko Bona, Mirko Bogović, Ana Vidović, Stanko Vraz i Ivan Zaffron, Mate Kurtović, Jeronim Vrdoljak Imočanin, Mate Kombol, Stjepan Ivičević ili Ilija Rukavina Ljubački. Kao i mnogi drugi preporodni časopisi, i *Zora dalmatinska* bila je integracijski časopis, povezujući iskusnije stručnjake i intelektualce s mladima, poput Šime Ljubića, Ognjeslava Utješenovića ili Ivana Augusta Kaznačića, koji su imali tek nešto više od dvadeset godina.

Međutim, uvrštenjem Preradovićeve budnice *Zora puca, bit će dana* u prvi broj *Zore dalmatinske*, Kuzmanić je nepovratno odredio cilj svog časopisa

¹² Šidak, *Hrvatski narodni preporod*, 166.

¹³ Tihomil Maštrović, „Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*“, *Zadarska smotra* 44/3-4 (1995), 71; Josip Lisac, „Ante Kuzmanić i Fran Kurelac: uz 200. obljetnicu Kurelčeva rođenja“, *Čakavska rič* 1-2 (2011), 10.

¹⁴ Šidak, *Hrvatski narodni preporod*, 168.

¹⁵ Ivan Pederin, „Austrijska jezična politika u Hrvatskoj i briga za standardizaciju hrvatskog jezika u Dalmaciji“, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika* 43/3 (1995), 95.

– širenje jedinstvenog hrvatskog jezika, kulture i običaja. To se može pronaći u posljednjoj kitici budnice: *Evo zore u tvom njedru! Za odkriti zakopana/ Blaga tvoja – evo dana!*¹⁶, gdje se očito potiče pronalazak *skrivenoga jezika*, odnosno potiče „samoaktualizacija“ pojedinca koja bi dovela do zajedničkog formiranja temeljnog elementa u stvaranju nacije (jezika). Također, Kuzmanić u proglasu uoči prvog broja navodi kako je časopis namijenjen *svim ljubiteljima krasnog i sladkoga hrvatskog jezika, narodnog nauka i napritka*¹⁷, dakle, ne ograničava čitateljstvo samo na intelektualni krug, već ga proširuje na šire pučanstvo, shvaćajući upravo jezik kao sredstvo povezivanja. Jezik je ujedno i temeljna razlika između Kuzmanićeva i Gajeva razmišljanja. Naime, sve do izlaska Gajeve *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja* (1830.), svi pokušaji standardizacije jezika bili su neuspješni, odnosno mogu se interpretirati kao svojevrsna uvertira reforme jezika koja je nastupila tijekom narodnog preporoda. Dakle, javljaju se književnici, jezikoslovci, političari i drugi koji uviđaju važnost jedinstvenog jezika. Primjerice krajem 18. stoljeća, upravo je o tome govorio Josip Šipuš, trgovac i pisac, u predgovoru svoga djela *Temelji žitne trgovine po naravi i povijesti* (1796.), gdje naglašava tu važnost jezika u okvirima ujedinjenja hrvatskih zemalja. Isto tako valja spomenuti Pavla Rittera Vitezovića kao jezikoslovca koji je na neki način Gaju postavio uzorak po kojemu provesti reformu. Vitezović je jasno razumio koncepciju hrvatskog jezika kao jezika tri narječja te je samim time pisao i prihvatio čakavštinu, štokavštinu i kajkavštinu. Vitezovićev element koji se najviše zadržao u Gajevoj reformi jest formula jedan glas, jedno slovo. Dakle, Gaj je u svojoj *Kratkoj osnovi* ponudio takav način pisanja, utemeljen na kajkavštini s tildama kao dijakritičkim znakovima. Takav se koncept promijenio već prilikom početka izlaženja *Novina Horvatzkih* (1835.) kada se vidljivo napustilo korištenje tildi te se krenulo sa stavljanjem kvačica i polaganom standardizacijom koja je naginjala prema štokavskoj ijekavici.¹⁸ Kako je već moguće zaključiti, takvo je rješenje oko pitanja standardizacije naišlo na negodovanje odnosno različite otpore. U prvom su se redu pojavili kajkavci, to jest krug intelektualaca koji se formirao oko Ignjata Kristijanovića, pokretača kalendara *Danica zagrebečka* (1834.-1850.)¹⁹, dok se u Dalmaciji otpor organizirao oko *Zore*, gdje su čvrsta stajališta zauzeli Kuzmanić i, među ostalima, jezikoslovci Šime Starčević te Ignjat Alojzije Brlić.²⁰ U

¹⁶ *Zora dalmatinska: (1844-1849: u pet svezaka)*, Perva godina (godište 1844.), pretpisak pripremili Tihomil Maštrović i Milan Mirić (Zagreb: Erasmus naklada, 1994), 2.

¹⁷ Marko Sapunar, „Novinarsko-prosvjetna djelatnost *Zore Dalmatinske*,“ u *Zora Dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović (Zadar: Matica Hrvatska, 1995), 51.

¹⁸ Mario Plenković, „Uloga Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske* u stvaranju hrvatskog komunikacijskog prostora,“ u *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović (Zadar: Matica Hrvatska, 1995), 47; Nikša Stančić, „Grafija i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine,“ *Rad HAZU* 492/43 (2005), 272-277.

¹⁹ Radoslav Katičić, „Hrvatski jezik od narodnog preporoda do kraja 19. stoljeća,“ u *Povijest hrvatskog jezika: 4. knjiga: 19. stoljeće*, ur. Ante Bičanić (Zagreb: Croatica, 2015), 40.

²⁰ Vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskog književnog jezika* (Zagreb: Matica hrvatska, 1990).

polemikama su sudjelovali i Vjekoslav Babukić, Medo Pucić, Andrija Stazić, Mate Frano Kovačević, Vjekoslav Pavišić i drugi, nerijetko prelazeći i na osobnu razinu.²¹ Temeljna razlika u razmišljanju obiju strana jest govor odnosno refleks štokavskog narječja. Gaj se tako zalagao za ijekavcu, dok su se članovi zadarske filološke škole priklonili uz ikavicu.²² S tim u vezi važno je razumjeti kako je priklanjanje uz ikavicu zapravo bilo u širem kontekstu „hrvatstva“ kao programa kojega su u *Zori* mnogi autori isticali. Drugim riječima, pristajanje uz štokavsku ikavicu zapravo je označilo osudu svih „neprirodnih“ pokušaja i ideja da se hrvatski standardni jezik oblikuje ignorirajući činjenicu kako zapravo govori hrvatski narod, odnosno da se oblikuje poštujući neku veću svrhu. Najjednostavnije rečeno, otpor je bio usmjeren protiv Gajevog mogućeg južnoslavenskoog cilja, ako se uzme u obzir kako je ikavski govor bio prvenstveno hrvatski idiom.²³ Tako kritičari Kuzmanićeve pristupa, poput Mede Pucića, nastupaju primjerice u ime „mladeži jugoslavjanske“.²⁴ Ono što valja naglasiti jest detalj kako ovakvo razilaženje u mišljenjima često nije bilo prezentirano u obliku žestokog javnog sukoba, unatoč osobnim tonovima. To pokušava objasniti i Kuzmanić u predgovoru prvog broja *Zore dalmatinske*: *Dok naši mudraci ne iznadju za to zgodnu upravu, ja velim da imamo u oba naricja pisati; tako jednoj i drugoj strani ugadjamo, i moxemo se sve jednako razumiti*.²⁵; dakle, jasno stavljajući jedinstvo Hrvata u prvi plan, smatrajući kako je načelno važnije zajedništvo od rasprava oko narječja. Povjesničar Tihomil Maštrović u svome članku „Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*“ navodi kako je Kuzmanić bio spreman i voljan koristiti i prihvatiti Gajev pravopis, što potvrđuje i gore naveden citat, ali nije podupirao jezične reforme.²⁶ To je jasno vidljivo iz činjenice da je uredništvo *Zore* dopuštalo objavljivanje priloga koji su slijedili Gajevu grafiju.²⁷ Osim toga, sam Kuzmanić, kao i drugi autori *Zore*, svojim tekstovima nastojali su poticati purizam, odnosno svojevrsnu čistoću hrvatskog jezika. Težnja purizmu najbolje se očituje u tekstu pisca Stjepana Ivičevića *Protresanje*, gdje on donosi razne riječi koje su preuzete iz njemačkog ili talijanskog jezika te objašnjava kako bi se trebale koristiti i izgovarati. No, valja spomenuti kako Ivičević, isto kao i Kuzmanić, svoje razmišljanje ne nameće već jednostavno uočava razlike i prilagođava riječi na temelju svoga govora te zaključuje: *za sad nek idje i tako i tako; dok običaj izkorene ono što mu nije ugodno; a običaj u jeziku svakomu jest najjači zakonoša*.²⁸ Kuzma-

²¹ Suzana Coha, *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice* (Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada-FF-Press, 2015), 522-524

²² Dinko Foretić, *Prošlost Zadra*, sv. 3 (Zadar: Filozofski fakultet, 1981), 217-218; Plenković, „Uloga Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske* u stvaranju hrvatskog komunikacijskog prostora,“ 47.

²³ Tihomil Maštrović, „Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore Dalmatinske*,“ u *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović (Zadar: Matica Hrvatska, 1995), 62.

²⁴ Coha, *Medij, kultura, nacija*, 522.

²⁵ *Zora dalmatinska*, Perva godina (godište 1844.), 2.

²⁶ Vidi: Tihomil Maštrović, „Kroatizam Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*,“ *Zadarska smotra* 44/3-4 (1995), 59-78.

²⁷ Coha, *Medij, kultura, nacija*, 523.

²⁸ *Zora dalmatinska*, Perva godina (godište 1844.), 48.

nićev uspjeh, kada se govori o njegovoj ideji hrvatskoga jezika, može se iščitati iz činjenice kako je broj pretplatnika *Zore dalmatinske* drastično pao nakon što je treći urednik časopisa, zadarski profesor teologije Nikola Valentić, u jednom broju priložio Gajev pravopis, trudeći se aktivnijim pristupom prekinuti jezična razilaženja i u praksi. Povratkom Kuzmanića kao urednika uslijedilo je potom ponovno razdoblje žešćih razilaženja i polemika, ali već 1847. godine Mate Frane Kovačević ponovno smiruje strasti, pozivajući opet na zajedništvo.²⁹ Dakle, Kuzmanićevo je djelovanje sa sigurnošću utjecalo na izdizanje hrvatskoga jezika u periodu talijanske dominacije te je isto tako imalo odjeka među širim stanovništvom. Suzana Coha u svojim recentnim istraživanjima ističe kako su platforme *Zore* i *Danice* ipak sukladne, barem u smislu tendencije poticanja ili razvijanja nacionalnog identiteta približavanjem pismenosti i kulture općenito među širim krugovima stanovništva. To dolazi na vidjelo naročito kada je riječ o pretiskivanju tekstova i priloga iz jednog u drugi časopis,³⁰ ali i u vizualnoj opremi i simbolici *Zore* koja prati ilirske trendove Banske Hrvatske.

Zora dalmatinska, kao časopis koji je objedinio razne sfere života, zasigurno je u razdoblju koje karakterizira liberalizacija iz Bečkog središta, osim trenutnih promjena, utjecao na dugoročni proces integracije hrvatske nacije. Pod tim se pojmom integracije podrazumijeva polagani postupak preobrazbe srednjovjekovnog tipa naroda u onaj moderni, odnosno u modernu naciju.³¹ Drugim riječima, nastoje se prevladati „prepreke“ koje su naslijeđene. Takva se transformacija postiže primjerice dokidanjem regionalizma i poticanjem političke ili gospodarske i naročito kulturne homogenizacije. Nadalje, kako bi se u potpunosti razumio proces integracije važno je istaknuti dezintegrativne elemente koji su tako usporavali proces sjedinjenja. Kada se govori o cjelokupnom hrvatskom prostoru, onda je to teritorijalna podijeljenost, samim time i različito kulturno, jezično i političko stanje. Kada pak se uzme prostor Dalmacije kao izolirane cjeline, dezintegrativni su elementi slični. Dalmacija je osjećala jak utjecaj prethodnih vlasti, dakle utjecaje Mletačke ili Dubrovačke Republike, zatim snažan trag koji je ostavila napoleonska Francuska (Ilirske pokrajine). Dalmacija je tako bila izrazito izolirana; izdizanjem nekoliko gradova na razinu kulturnih, vjerskih i političkih središta različitih tipova i pod različitim utjecajima stvarala se svojevrсна konkurencija, a ne zajedništvo. Proces pokrajinske integracije tekao je sporo i bio je isprekidan različitim promjenama politika „odozgo“.³² S tim u vezi valja ponovno spomenuti jezik, kao jak dezintegrativni element u kontekstu Dalmacije kao zasebne pokrajine, poglavito zbog izražene talijanizacije, ali i određenih germanizacijskih aspekata, te i u kontekstu sveopćeg narodnog preporoda. Kako bi se jasnije

²⁹ Coha, *Medij, kultura, nacija*, 527-528.

³⁰ Isto, 528-529.

³¹ Mirjana Gross, „O integraciji hrvatske nacije,“ u *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana Gross (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981), 175.

³² Gross, „O integraciji,“ 179.

uklopilo značenje *Zore dalmatinske* u širi kontekst nacionalne integracije, ono će u nastavku teksta biti interpretirano preko integracijskog modela češkog povjesničara Miroslava Hrocha. Taj je model sačinjen od tri faze. Prva se faza odnosi na razdoblje kada izolirana skupina intelektualaca donosi ideje koje upućuju na pokušaj mobilizacije pojedinaca, dakle krajnji cilj, koji često nije bio uspješan zbog nepostojanja kontinuiteta, svojevrsno je *buđenje* stanovništva.³³ Mirjana Gross u tu prvu fazu uklapa sve hrvatske povjesničare, književnike ili filologe, koji su u razdoblju od 15. do 18. stoljeća nesustavno širili svoje ideje i samim time utjecali na polako stvaranje nacionalne ideologije kao načina shvaćanja čovjekova djelovanja i prostora oko sebe.³⁴ Tomislav Fresl u svome članku „Faze integracije hrvatske nacije“, kao primjer autora koji pripada u prvu fazu, navodi baroknog polihistora Pavla Rittera Vitezovića i njegovo djelo *Oživljena Hrvatska*. Iako Vitezović zamišlja Hrvatsku kao dio Habsburške Monarhije, on razrađuje ideju Hrvatske koja bi se prostirala od Baltika do Crnog mora i Jadrana to jest koja bi okupljala sve Južne Slavene.³⁵ Dakle, Vitezovićevo se djelo iz 1700. godine uklapa u prvu fazu integracije hrvatske nacije upravo zbog spajanja povijesno-pravne tradicije s etnicitetom stanovnika toga područja, to jest Slavenima.³⁶ Drugu fazu, prema Hrochu, karakterizira „živa patriotska agitacija“, dakle, razdoblje u kojem sustavnija agitacija jača nacionalnu svijest koja se može objasniti kao odnos između pojedinca i nacije.³⁷ On je karakteriziran osjećajima pripadnosti tog pojedinca nekoj grupaciji koji je relativno stabilan. Stimulacija nacionalne svijesti proizlazi iz djelovanja pojedinaca određenog sloja koji okupljeni oko neke institucije provode nacionalnu propagandu. Prema Gross, kada se govori o prostoru Hrvatske, toj fazi pripada razdoblje od 1835. do 1849. godine, dakle razdoblje narodnog preporoda.³⁸ Ono što valja imati na umu jest činjenica kako ta druga faza nije zatekla sve dijelove hrvatskih zemalja istovremeno ili ravnomjerno. Jednostavnije rečeno, uslijed političke i ekonomske raznolikosti te društvenog pluralizma, ideje koje su bile prisutne na sjeveru Hrvatske još uvijek nisu, u kontekstu druge faze Hrochova modela, bile aktualne primjerice u Dalmaciji ili Istri. Posljednja faza integracije nacije odnosi se na razdoblje kada je taj proces uglavnom završen, odnosno obuhvaćene su šire mase ljudi koje su ujedno i svjesne svoje uloge u

³³ Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: komparativna analiza društvenog sustava patriotskih grupa malih europskih nacija* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 54.

³⁴ Gross, „O integraciji,“ 183; Mirjana Gross, „Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije,“ u *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana Gross (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981), 283.

³⁵ Tomislav Fresl, „Faze integracije hrvatske nacije,“ *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 42/86 (2008), 130. Vidi također: Pavao Ritter Vitezović, *Oživjela Hrvatska*, prir. i prev. Zrinka Blažević (Zagreb: Latina et Graeca, 1997).

³⁶ Vidi: Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma* (Zagreb: Golden Marketing, 2008).

³⁷ Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 54.

³⁸ Gross, „O integraciji,“ 183.

noviformiranoj naciji.³⁹ Na temelju svega rečenog, valja uklopiti *Zoru dalmatinsku* u kontekst planova i platformi nacionalne integracije. Imajući na umu kako je časopis oko sebe okupljao dalmatinski intelektualni krug (A. Kuzmanić, I. A. Brlić, Š. Starčević i dr.) koji se zalagao za pokrajinsku integraciju, odnosno podupirao kulturno, društveno i političko jedinstvo, može se zaključiti kako je *Zora* utjecala na samoaktualizaciju puka koja je neminovno dovela do svjesnosti o posebnosti u odnosu na ostale grupe koje ih okružuju. Djelovanje Ante Kuzmanića i njegova časopisa može se direktno povezati s drugom fazom Hrochova modela nacionalne integracije. Kako je već navedeno, uslijed utjecaja dezintegrativnih elementa (razjedinjenost, društveni pluralizam i dr.) ova je faza zatekla prostor Dalmacije kasnije nego li je zatekla kontinentalnu Hrvatsku. Stoga je moguće zaključiti kako je pokretanje *Zore dalmatinske* ujedno i početak sustavne nacionalne agitacije, početak preporodnog razdoblja u Dalmaciji. Osim širenja ideje o već navedenoj pokrajinskoj integraciji, *Zora* je čvrsto podupirala sjedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, što se najbolje može objasniti uz određene primjere. Ljudevit Vukotinović, hrvatski političar, književnik i prirodoslovac, u razdoblju narodnog preporoda, ali i kasnije, djelovao je kao veliki protivnik germanizacije, mađarizacije i bečkog centralizma. S takvim se djelovanjem može povezati i njegova pjesma objavljena u *Zori* 1844. godine, koja govori o potrebi sjedinjenja Dalmacije s kontinentalnom Hrvatskom: *Oj Dalmacio, desna posestrima,/ Čerko mila naše majke stare,/ Na koje se parsim junačkima/ Svaka sila morskih penah tare/ ... K jednoj svarsu sreći našeg doma/ Da jadrino složno vek vekoma,/ Jer će drugčje zpast kormilo iz ruku,/ Nit će traga biti našem puku!...*⁴⁰ Vukotinović također stavlja jak naglasak na budućnost, što se najjasnije vidi u posljednjem stihu pjesme gdje ističe kako će bez sjedinjenja odnosno osamostaljenja, Hrvatska biti u potpunosti zapostavljena i na taj način izgubiti svoja jedinstvena obilježja. Još jedna pjesma, koju valja istaknuti zbog njene snage i transparentnog iznošenja ideje nacionalne integracije, jest ona Jerolima Vrdoljaka Imoćanina „DALMACIA-SLAVONIA-HERVATSKA“, a pojedine će strofe biti ovdje prenesene: *Božija vam srića slavske vile!-/ Vi ste stare posestrime bile!-/ Jednog' stabla k čeri zamirite,/ Tri ljiljana sve tri jedan cvite./ Gerlite se sad je vrime,/ Čin' te poznat slavsko ime./ ... Tujdin dosad vašu prostost gnječi,/ Narodnost tad vašu pod njim ječi;/ Ali znajte da mu ohla sila/ Već dospiva: -pala su mu krila/ Gerlite se nek se muči,/ Doprit neće na što kući.*⁴¹ Vrdoljak svojim stihovima prilično

³⁹ Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 54. S obzirom na političku sliku 19. stoljeća, Hrvatska je tada bila u nemogućnosti sprovesti posljednju fazu. Dakle, između druge i treće faze postoji razdoblje stagnacije integracije koje je rezultat neistovremenosti Hrochovih etapa na području svih hrvatskih zemalja. Stoga Gross zaključuje kako je potpuno oblikovanje nacije nastupilo nakon 1918., odnosno nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije, dok se javljaju i mišljenja kako je konkretna afirmacija hrvatske nacije uspostavljena stvaranjem Republike Hrvatske. Usp. Gross, „O integraciji,“ 185; Fresl, „Faze integracije hrvatske nacije,“ 138; Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. stoljeću* (Zagreb: Barbat, 2002).

⁴⁰ *Zora dalmatinska*, Perva godina (godište 1844.), 113.

⁴¹ *Zora dalmatinska: (1844-1849: u pet svezaka)*, Četvrta, peta, šesta godina (godišta 1847., 1848. i 1849.), pretpisak pripremili Tihomil Maštrović i Milan Mirić (Zagreb: Erasmus naklada, 1998), 73.

izravno pokušava utjecati na razvitak osobnog osjećaja identiteta pojedinca u okviru društvene grupe (*slavsko ime*) i motivira ih kada se govori o dobrobiti zajednice spram tuđinca. Na temelju iznesenog, moguće je zaključiti kako su oba autora svojim djelima poticala pojedince na povezivanje stvaranjem osjećaja sigurnosti to jest stvaranjem jedinstvene slike cjelovitog prostora hrvatskih zemalja. Na umu, naravno, treba imati kako ovi navedeni stihovi nisu izolirani primjeri širenja ideja integracije na stranicama *Zore*, odnosno praktički ne postoji nijedan broj u kojemu nije bilo riječi o potrebi za sjedinjenjem.

Pokretanje *Zore dalmatinske*, kao prvog časopisa na hrvatskom jeziku u Dalmaciji, označilo je početak procesa širenja hrvatske nacionalne svijesti pomoću kulture u najširem smislu i jezika, povezujući ideje prosvjetiteljskog općeg obrazovanja s nacionalnom kulturom koja se legitimira zajedničkim jezikom, teritorijem i poviješću.⁴² Iako tjednik *Zora dalmatinska* nije izlazio u dužem razdoblju, već samo od 1844. do 1849., kada je uslijed uvođenja Bachova apsolutizma tj. neoapsolutizma ukinut, bio je od iznimne važnosti kada se govori o uspostavljanju načina razmišljanja i djelovanja intelektualnih krugova u nacionalno-integracijskom smislu. U vrtlogu talijanskog i njemačkog jezika, izdavanje tjednika na jeziku puka, inzistirajući uglavnom na starom dalmatinskom pravopisu koje se iz perspektive preporoditelja u Banskoj Hrvatskoj činilo kao separatizam, rezultiralo je ipak onime što je bio i cilj preporoditelja – dopiranjem određene vizije nacionalnog identiteta i kulture do najširih masa.

Bibliografija

Izvori

Ritter Vitezović, Pavao. *Oživjela Hrvatska*. Priredila i prevela Zrinka Blažević. Zagreb: Latina et Graeca, 1997.

Zora dalmatinska: (1844-1849: u pet svezaka). Perva godina (godište 1844.). Pretisak pripremili Tihomil Maštrović i Milan Mirić. Zagreb: Erasmus naklada, 1994.

Zora dalmatinska: (1844-1849: u pet svezaka). Četvrta, peta, šesta godina (godišta 1847., 1848. i 1849.). Pretisak pripremili Tihomil Maštrović i Milan Mirić. Zagreb: Erasmus naklada, 1998.

Literatura

Assmann, Aleida [Asman, Alaida]. *Rad na nacionalnom pamćenju*. Beograd: XX vek, 2002.

Blažević, Zrinka. *Iilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden Marketing, 2008.

Cetnarowicz, Antoni. *Narodni preporod u Dalmaciji. Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnog ideji*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

Coha, Suzana. *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada-FF-Press, 2015.

Foretić, Dinko. *Prošlost Zadra*, sv. 3. Zadar: Filozofski fakultet, 1981.

Fresl, Tomislav. „Faze integracije hrvatske nacije.“ *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 42/86 (2008): 123-140.

⁴² Aleida Assmann [Alaida Asman], *Rad na nacionalnom pamćenju* (Beograd: XX vek, 2002): 33-34.

Gross, Mirjana. „O integraciji hrvatske nacije.“ U *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana Gross, 175-215. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.

_____. „Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije.“ U *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana Gross, 283-306. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.

Hroch, Miroslav. *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

Katičić, Radoslav. „Hrvatski jezik od narodnog preporoda do kraja 19. stoljeća.“ U *Povijest hrvatskog jezika: 4. knjiga: 19. stoljeće*, ur. Ante Bičanić, 35-75. Zagreb: Croatia, 2015.

Lisac, Josip. „Ante Kuzmanić i Fran Kurelac: uz 200. obljetnicu Kurelčeva rođenja.“ *Čakavska rič* 1-2 (2011): 9-15.

Maštrović, Tihomil. „Kroatizam Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske.“ U *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović, 59-79. Zadar: Matica Hrvatska, 1995.

_____. „Kroatizam Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske.“ *Zadarska smotra* 44/3-4 (1995): 59-78.

Obad, Stjepan. „Dalmacija za vrijeme izlaženja Zore dalmatinske.“ U *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović, 31-39. Zadar: Matica Hrvatska, 1995.

Palmer, Alan Warwick. *Metternich*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1972.

Pederin, Ivan. „Austrijska jezična politika u Hrvatskoj i briga za standardizaciju hrvatskog jezika u Dalmaciji.“ *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika* 43/3 (1995): 91-103.

_____. „Pokretanje Zore dalmatinske u raspravama austrijske cenzure.“ U *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović, 39-45. Zadar: Matica Hrvatska, 1995.

Peričić, Šime. *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*. Zagreb-Zadar: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, 1999.

_____. i Marija Stagličić, Antun Travirka, Zvezdana Rados, Glorija Rabac-Čondrić. *Zadar za austrijske uprave*. Zadar: Matica hrvatska, 2011.

Plenković, Mario. „Uloga Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske u stvaranju hrvatskog komunikacijskog prostora.“ U *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović, 45-51. Zadar: Matica Hrvatska, 1995.

Sapunar, Marko. „Novinarsko-prosvjetna djelatnost Zore dalmatinske.“ U *Zora dalmatinska (1844-1849)*, ur. Šime Batović, 51-59. Zadar: Matica Hrvatska, 1995.

Stančić, Nikša. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. stoljeću*. Zagreb: Barbat, 2002.

_____. „Grafijska i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine.“ *Rad HAZU* 492/43 (2005): 261-296.

Šidak, Jaroslav. *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Trogrić, Marko i Konrad Clewing. *Dalmacija – neizbrušeni dijamant*. Zagreb-Split: Leykam International, 2015.

_____. i Nevio Šetić. *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. Zagreb: Leykam International, 2015.

Vince, Zlatko. *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1990.

Abstract

Overall situation in the mid-19th century in Croatia was somewhat difficult. The strong presence of the Metternich System gave impetus to the continuation of the fragmentation of Croatian regions that was hoped to be stopped by further development of culture and language. In that context, it is important to mention the Croatian publisher Ante Kuzmanić as the founder of the first magazine in the Croatian language in the region of Dalmatia – *Zora dalmatinska*. This paper studies the oscillations of the political scene with the goal to understand the impact that the changes, considering economy and culture, had on *Zora dalmatinska*. Furthermore, in regard to the language as a rather dividing factor when it comes to reformers from continental Croatia and Dalmatia, this paper also looks into that part bearing in mind that the language is a fundamental leitmotif of the *Zora*. Ultimately, understanding how big of an effect the magazine had on the idea of unification of the Croatian regions, there is a part dedicated to the integration of the nation. To be more accurate, a model of the national integration presented by the Czech historian Miroslav Hroch was used while interpreting *Zora dalmatinska* with hopes to display the importance of the magazine considering the integration of the Croatian nation.

Keywords

Ante Kuzmanić, *Zora dalmatinska*, integration, nation, Miroslav Hroch